

EIND GOED - AL GOED OF DE MERKWAARDIGE GESCHIEDENIS VAN EEN KAM & V.D. MEULEN ORGEL

door: A. Bijvank

Ons voortijdig vertrek van de Jaarvergadering in Breda had ten doel een bezoek te brengen aan de Oud-Katholieke Kerk in Dordrecht. Hier werd op dezelfde datum, 15 april 1989, het gerestaureerde Kam en van der Meulen-orgel in twee sessies den volke voorgesteld.

De restauratie was uitgevoerd door de Orgelmakers van Eeken en van Buuren, met als adviseurs de heren Bolt en Spaans. De laatste is tevens verantwoordelijk voor de uitgave van een monografie over de Dordtse orgels in het algemeen en de orgels in "zijn" kerk in het bijzonder. Wij hebben dankbaar mede gebruik gemaakt van dit boekje.

Dit artikel beperkt zich tot het Kam en van der Meulen-orgel, met voorbijgaan aan vroegere orgels. De historische honger hiernaar kan gestild worden door het aanschaffen van genoemde monografie.

In het jaar 1841 werd besloten dat de oude kerk niet meer kon worden hersteld en dus gesloopt moest worden. De stadsarchitect G.N. Itz kreeg opdracht om een nieuwe kerk te ontwerpen. Deze had al een aantal belangrijke werken op zijn naam staan waaronder de ombouw van het stadhuis. Deze nieuwe kerk werd gebouwd in neoclassicistische stijl, de mode van die tijd.

Op 10 oktober 1842 werd een contract getekend met de Rotterdamse Orgelmakers Kam en van der Meulen voor de bouw van een nieuw orgel. Hun roem is, middels de zojuist voltooide bouw van het orgel in de R.K. Kerk aan de Wijnstraat in Dordrecht, zo onaantastbaar, dat er niemand anders in aanmerking komt.

De dispositie is als volgt:

Manuaal

Prestant 8 voet
Holpijp 8 voet
Octaaf 4 voet
Roerfluit 4 voet
Octaaf 2 voet
Afsluiting manuaal
Pedaal: aangehangen.

Bovenwerk

Salicionaal 4 voet
Holpijp 8 voet, gehalveerd
Fiool di Gamba 8 voet Discant
Woudfluit 2 voet
Tremulant, windlossing
Afsluiting BW - Clavierkoppeling

Op 11 artikelen wordt het contract beschreven. Het orgel zal na oplevering en goedkeuring in één keer worden betaald, n.l. fl. 3.100,00. Zoals dat wel vaker voorkomt zijn ook hier afwijkingen van het contract geconstateerd. Er blijft op beide windladen 1 plaats onbezet, terwijl de registratuur wel aangebracht wordt.

De toetsen van het manuaal worden niet van wagenschot, maar van het veel zachtere lindehout gemaakt. De opstelling van de balgen op de zolder boven het orgel, was de oorzaak voor de constructie van koorden en treden lopend in geleiders, bevestigd aan de muur achter het orgel.

Het instrument wordt gekeurd door S. de Lange (1811-1884) "organist der Fransche Kerk en Stadsklokkenist te Rotterdam". Hij prijst het instrument, hoewel klein van omvang, om haar bijzondere kracht.

De ingebruikname vindt plaats op 28 augustus 1844 en het orgel wordt bij die gelegenheid bespeeld door J.B. Bremer, organist van de Lutherse Kerk te Rotterdam.

De afregeling van de mechaniek bleek erg onzorgvuldig gedaan te zijn, gezien het feit dat in November 1844 er drie dagen aan het orgel gewerkt moet worden. Bij de re-

cente restauratie bleek dat ook nog weer eens. Het instrument moet erg zwaar gespeeld hebben.

Voor het jaarlijks onderhoud wordt van 1845 t/m 1854 f 20,- in rekening gebracht en van 1855 tot en met 1863 f 15,00.

Na het overlijden van Kam wordt het bedrijf voortgezet door de Orgelmakers Schölgens, van den Haspel (2 vroegere knechten) en van der Wijde (zwager). Zij doen de jaarlijkse stembeurten en kleine reparaties.

In 1902 gaat het onderhoud over in handen van de Firma J.J. van den Bijlaardt te Dordrecht, die, op verzoek, een voorstel doet tot wijziging van het instrument.

Naast een algehele schoonmaak stelt hij voor het open pijpwerk met een halve toon te verhogen om zodoende stemkrukken te kunnen aanbrengen (kosten f 150,00). Als aanpassing aan de "Tegenwoordige nieuwe orgels" stelt hij voor op het Bovenklavier: de Woudfluit 2' te vervangen door een Viola di Gamba vanaf klein c, de bestaande Gamba disc. te vervangen door een Vox Coelestis 8' disc., de Salicionaal 4' te vervangen door een Aeoline 4', totale kosten f 130,00. Op het hoofdmanuaal bijplaatsing van een Violoncel 8' vanaf klein c. Vanaf groot C sprekend in de Holpijp. Deze werkzaamheden worden uitgevoerd in juli 1902.

Ook wordt er in 1919 nog overwogen om een geheel

nieuw orgel te laten bouwen, waarvoor offertes worden aangevraagd bij Van den Bijlaardt, Maarschalkerveerd en Spiering, maar hierop wordt niet ingegaan. Van den Bijlaardt onderhoudt het instrument en krijgt in 1925 opdracht een windmachine te leveren.

In 1937 komt er een briefwisseling op gang vanuit Utrecht en met name van Mgr. A. Rinkelaar, die vernomen heeft, dat er plannen zijn met betrekking tot het orgel. Er wordt ongevraagd advies gegeven ten aanzien van een adviseur. De heer Alex de Jong, organist van de Oud-Katholieke Kerk te Den Haag wordt aanbevolen en aangesteld.

Er wordt besloten een nieuw orgel te laten bouwen door de Fa. Sanders, Utrecht. Het Oude orgel, zonder front, verkoopt Sanders voor f 300,00. Hiermede komt aan deze episode, die bijna 100 jaar duurde, een eind.

De terugkeer

Door een artikel in "Het Orgelblad" was men er achter gekomen, dat het Kam en van der Meulen orgel resp. wat daar van over was, in Gieterveen was terechtgekomen. Inmiddels was al vast komen te staan, dat het Sanders-orgel, waarvan ik de dispositie gemakshalve oversla, niet echt voldeed en dat storingen nogal eens voorkwamen. Daardoor werd de blik bewust naar buiten gewend, omdat men weer voor de vraag stond: restaureren of nieuwbouw. (Voor de lotgevallen van het Sanders-orgel, ver-

klaviatuur

wijs ik naar eerdergenoemde monografie)
Bij een bezoek aan de N.H. Kerk van Gieterveen werd de volgende situatie aangetroffen:

Hoofdwerk

Prestant 8' 1944-1939
Holpijp 8' 1844
Octaaf 4' 1844
Roerfluit 4' 1844
Octaaf 2' 1844
open plaats
Pedaal: aangehangen.

Bovenwerk

Holpijp 8' B+D 1844
Viola di Gamba af kl.c 1902
Voix Celeste 8' D 1902
Flute Harmonique 4' 1902
Sexquialter 2 st. 1939

Aanwezig waren verder de zijkanten en achterzijde van de oorspronkelijke kas, de beide windladen, de mechanieken en de klaviatuur. De frontpijpen waren wel meeverkocht, maar in hun plaats stonden nu zinken pijpen.

Verdwenen waren de HW-Violoncel van 1902 (de Aeoline 4' was omgedoopt tot Flute Harm.) en toegevoegd was de Sexquialter. De spaanbalgen waren vervangen door een kleine magazijnbalg en daarmee was het curieuze windkanaal met daarin de afsluiter van het hoofdwerk komen te vervallen.

Het getuigt van moed en historisch besef, dat er pogingen gedaan werden om het orgel terug te kopen. Met behulp van Monumentenzorg, Het Prins Bernhardfonds en het van de Mandelefonds kon één en ander definitieve gestalte krijgen.

De orgelmakers van Eeken en van Buuren, onder advies van de heren K. Bolt en Spaans vonden elkaar in het streven om te komen tot een zo authentiek mogelijke reconstructie van de oorspronkelijke situatie van 1844. De enige concessie was de toevoeging van een vrij pedaal in een aparte kas, achter de oude kas.

De restauratie/uitbreiding bestond uit:

Het reconstrueren van de twee spaanbalgen.
Het reconstrueren van de windkanalen vanaf de zolder naar de windladen van het 1e en 2e manuaal.
De reconstructie van de afsluiter van het hoofdwerk en een ventiel.
Het maken van een windkanaal van de balgen naar de windlade van het pedaal.
De restauratie van de twee windladen, zonder gebruikmaking van hechthouten platen.
Het vervaardigen van een windlade en tractuur voor het nieuwe pedaal met een nieuwe pedaalkoppeling.
Het restaureren van de klaviatuur en de tractuur.
Het restaureren van het aanwezige pijpwerk van Kam en

Van Der Meulen.

Het reconstrueren van het ontbrekende pijpwerk aan de hand van pijpwerk uit andere orgels van Kam en Van Der Meulen.

Het vervaardigen van een nieuwe Subbas voor het pedaal en een nieuwe Fagot op de open plaats van het hoofdwerk.

Het reconstrueren van de ontbrekende delen van de oude orgelkas.

Het vervaardigen van een nieuwe kas voor het pedaal. Het in de oorspronkelijke kleuren terugbrengen van de oude orgelkas en het opnieuw met bladgoud vergulden van de ornamenten.

Het schilderen van de nieuwe pedaalkas.

Het intoneren van het geheel.

Het uiterlijk resultaat is dat kerk en orgel weer dezelfde kleurstelling hebben. Deze kleur noemt men "appelbloesem".

Bij de ingebruikname, verzorgd door de organisten Timmer en Rozendaal, bleek, dat we hier met een bijzonder orgel te maken hebben. Het aantal stemmen is niet groot, maar de kerk is dat ook niet. Het is de klankkleur, de verscheidenheid in de karakters, die het geheel zo indrukwekkend maakt.

Op het eerste gehoor is het een nogal ruig, wat boers klinkend orgel. Boers, dan wel in de zin van 'eerlijk - ongekultiveerd'.

We hoorden een zangerige Prestant 8' van het HW, een verstilde Fluit 4'. De Octaaf 4' sprak in de bas wat moeilijk aan, maar is kenmerkend aanwezig. De Fagot 8' (naar voorbeeld N.H.Kerk te Poortugaal) spreekt flitsend aan, is egaal en vooral in de tenorligging heel fraai. De 8-4-2-fluiten combinaties zijn verrassend helder. De Woudfluit 2' is speels, terwijl de Gamba een mooie uitkomende stem geeft. De toegevoegde Subbas is duidelijk en rond van toon.

Het is opmerkelijk dat een mixtuur ontbreekt. Als U het plenum gehoord heeft, zult U dit register verder niet missen. Dit plenum is breed en heeft allure.

Er werd literatuur gespeeld vanaf Sweelinck via de Barok tot en met de Romantiek en het klonk voortreffelijk. Uiteraard werden de stemmen zeer selectief gebruikt. Dit concert vond plaats met gebruikmaking van de getreden balgen, die weer op de zolder liggen.

Concerten zullen er in deze kerk niet worden gegeven, zoals er ook geen applaus zal klinken, omdat men dat in strijd acht met de functie van de kerk. Pastoor Spaans zal het daarom druk krijgen met het aanvragen van excursies. Hij kan terugzien op een inspannende periode die tot gevolg heeft gehad, dat zijn Kam en Van Der Meulen-orgel, in eerste instantie gescheiden, weer vakkundig tot een éénheid gesmeed is. Eind goed - al goed.

De dispositie is:

Hoofdwerk

Prestant 8'

Holpijp 8'

Octaaf 4'

Roerfluit 4'

Octaaf 2'

Fagot 8'

Pedaal

Subbas 16'

Bovenwerk

Holpijp 8'

Fiool di Gambe 8' disc.

Salicionaal 4'

Fluit 4'

Woudfluit 2'